

રાજુ રંગારો | શ્રદ્ધા ત્રિવેદી

બાળસાહિત્ય કેવું હોવું જોઈએ તે પ્રશ્નના જવાબમાં જે થોડા બાળસાહિત્યકારોનું સાહિત્ય મૂકી શકાય તેમાંના એક છે ઉદયન ઠક્કર. તેમનું સમગ્ર બાલસાહિત્ય આકર્ષક છે, મનોહર છે, બાળકોને વાંચવું-માણવું ગમે તેવું છે. રંગીન આકર્ષક મોટાં ચિત્રો ને લખાણ ઓછું – યોગ્ય માત્રામાં. પ્રકાશન પણ સુંદર ! હવે કથાનક, ભાષા આદિના સંદર્ભમાં થોડો પરિચય કરીએ. ઈ.સ. ૧૯૮૧માં તેમની પાસેથી ‘રાજુ રંગારો’, ‘તોમ તોમ તનનન’, ‘ઝટપટ સસલી’, ‘મ્મં એક સિંહને પાળ્યો છે’, ‘એન મિલા કે ટેન મિલાકે છૂ...’ વગેરે બાળવાર્તાસંગ્રહો મળ્યા છે. દરેક સંગ્રહમાં ચાર વાર્તાઓ છે અને તે ૨૪ પાનાંનો છે. આ પાંચેય પુસ્તકોને NCERT – દિલ્હીની ૨૮મી રાષ્ટ્રીય પારિતોષિક સ્પર્ધામાં ૧૯૮૪-૮૫ના વર્ષનું પારિતોષિક પ્રાપ્ત થયું હતું.

અહીંની વાર્તાઓ મોજમસ્તીની વાર્તાઓ છે. ‘રાજુ રોજ સવારે આઠ વાગ્યે ઊઠે, ન્હાય-ધુએ ને કપડાં પહેરે’ – એમ નહીં, પણ ‘રોજ સવારે આઠ વાગ્યે રાજુ રંગારો ખાખી ચૂકીમાં ઘૂસે.’ – આમ વિશિષ્ટ રજૂઆતથી જ વાર્તાનો પ્રારંભ થાય. એક વાર રાજુ રજાઓમાં જંગલમાં ગયો તો મળ્યું હરણ. તેણે કહ્યું કે, ‘મારાં શિંગડાં સોનેરી રંગી નાંખને... મારે રામસીતાના સોનેરી હરણ જેવું દેખાવું છે.’ તો અહીં હરણનાં શિંગડાં તો રંગાય પણ સાથે રામ-સીતાની કથાની યાદ પણ અપાવે. રાજુએ પછી તો ઘણું રંગ્યું ને છેલ્લે બતીના થાંભલા પર માણસના હસતા ચહેરા દોર્યા. ગામલોકી ખુશ થઈ ગયા ને તેને ત્યાં જ રાખી લીધો. પોતાની કલ્પના પ્રમાણે, મોકળામને ચિત્રો કરવાનું ને રંગ પૂરવાનું ગમતું કામ તેને મળી ગયું. રાજુ તો ન્યાલ થઈ ગયો. ‘જિમ્મી જિરાફ’ જેવી સંવેદનાસભર વાર્તા પણ અહીં છે. પ્રાણીબાગમાં પાંજરામાં પુરાયેલા જિરાફને સપનામાં મા દેખાય ને તેને પોતાની પાસે ખુલ્લા મેદાનમાં બોલાવે. ચોકીદારની ગફલતનો લાભ લઈ જિરાફ ભાગે. તેને પકડવાનો પ્રયત્ન થાય પણ તે તેની માને મળશે એમ વાર્તાકથક જણાવે. બાળકને થાય જ કે જરૂર તેની મા તેને મળશે... મળવી જ જોઈએ. બાળકને પોતાની માનું વહાલ યાદ આવે ને તે પેલા પ્રાણીની સાથે ભાવાત્મક એકતા અનુભવે. માનવ અને પશુનો ભેદ ઓગળી જાય. ‘તોમ તોમ તનનન’ એ શીર્ષક વાંચીએ ને શાસ્ત્રીય સંગીતના સૂરમય વાતાવરણમાં વિહાર કરવા માંડીએ. અહીંની તમામ વાર્તાઓમાં બાળપાત્રો જ નાયકો હોઈ આ વાર્તાઓ બાળકોને પ્રિય બની રહે તે સ્વાભાવિક છે. વળી વાર્તાઓની નિરૂપણરીતિનું વૈવિધ્ય પણ ધ્યાનપાત્ર છે. ‘રાજુ રંગારો’નો વાર્તાનો પ્રારંભ જોવેલો. અહીં એક અન્ય વાર્તાનો પ્રારંભ આમ છે : ‘મારું નામ રાજ ખાંડવાળા અને આખા ક્લાસમાં મારું રાજ ચાલે છે, હોં કે.’ વર્ગમાં બાળકો કેવાં એકબીજાનાં નામ પાડે તેનીયે મજા માણવા જેવી છે. જેમકે કોઈનું નામ ‘પંડિત’ તો કોઈનું ‘બહૂન.’ બાળકો કેવાં કેવાં તોફાનો કરે તે માટે રાજ ખાંડવાળાને મળવું પડે. તબલાં ના વગાડવા પડે માટે તેના પરનું ચામડું કાપી નાંખે, ગમતી છોકરીને વહાલા થવા અંગૂઠા પણ પકડે. ટી.વી.ના કાર્યક્રમ વખતે ‘૬’ ને બદલે ‘૧૬’મીએ શાળા ખૂલશે એવું પોતે બનાવેલું પાટિયું પણ મૂકી દે. રાજના ભાઈબંધોમાંય ખાસ્સું વૈવિધ્ય. ‘હુતુતુ’ વાર્તામાં વાદળને જીવંત બનાવીને લેખકે સાચા અર્થમાં બાળમાનસનો પરિચય કરાવ્યો છે. જૂનાગઢનાં વાદળોએ પિકનિક કરવાનું નક્કી કર્યું. પણ એક નાનું વાદળું હુતુતુ બી ગયું. તે એક અગાસીમાં ઊતરી પડ્યું.

ત્યાં રહે રાજ. બન્ને દોસ્ત થઈ ગયા. જોકે પછી તે વાદળ પોતાના કુટુંબ સાથે મળી જાય છે. પણ વાદળને જ્યારે તેનાં મમ્મી-પપ્પા, કાકા-કાકી, ભાઈ-બહેન બધાં વઢે ત્યારે એક કૌટુંબિક વાતાવરણ ઊભું થાય. વાદળને પહેલાં ઊડવાની બીક લાગે. પણ પછી ઊડીને જાય... આમ બાલમાનસ અહીં બહુ કલાત્મક રીતે રજૂ થયું છે. ‘ઝટપટ સસલી અને બીજી વાર્તાઓ’ની પ્રથમ વાર્તા જ ભાષાવૈવિધ્યની મજા ઠરાવે છે. અંગ્રેજી ન જાણનારા અંગ્રેજીમાં લખેલાં પાટિયાં જુએ, સમજે નહીં ને થાય ગોટાળા ! એ છબરડાઓની મજા માણવા જેવી છે. ને વળી એ છબરડા અટકાવવા પાટિયા ઉપર ડામર લગાડવામાં આવે તો કોઈ તોફાની કિશોર પોતાના ફટફટિયા પર જ્યાં નંબર અંગ્રેજીમાં લખ્યો છે તેના પર ડામર લગાડવાનું કહે જેથી પોલીસ પકડે નહીં. તો પગની સાઈકલ પર આખા જંગલમાં પત્રો પહોંચાડતી ઝટપટ સસલીની વાર્તા દ્વારા લેખકે ભેંસ, સિંહ, ઘોડા વગેરેની પ્રકૃતિની વાત રજૂ કરી છે ને અંતે મોર પાસે જ્યારે તે મેઘનો પત્ર આપે છે કે હવે વરસાદ આવશે તું ટૂંક – ત્યારે મોર ખુશી ખુશી તેને પોતાનું પીંછું આપે ને એ પીંછાની છત્રી બનાવીને સસલી એક લાંબુંલચક ગીત ગાતી ફરી જંગલમાં નીકળી પડે ! બાળક પણ એની સાથે સસલી બની જાય ને ગીત ગાવા માંડે. વનના રાજા સિંહને એક બાળક પાળે એ કલ્પના જ કેટલી રોમાંચક છે ! વળી આ સિંહને બાળક રિબન પણ બાંધે ! ‘એન મિલાકે...’માં બાળકોના બદમાશીભર્યાં તોફાનોની રસિક વાર્તાઓ છે. જોકે બાળક તો માત્ર મજા કરવા જ તોફાનો કરે છે પણ તેનાથી ક્યારેક બીજાને તકલીફ પણ પડે છે. બાળક તો એનાથી અજાણ જ હોય છે ! એ તો માત્ર મસ્તી જ કરતો હોય છે ! ટૂંકમાં આ વાર્તાઓ એવી છે કે વાર્તાઓમાં જે બને તેની સાથે બાળક તન્મય થઈ જાય ને વાર્તાનાં પાત્રો જેવો જ આનંદ પામે !

આ સંગ્રહોમાંનું ગદ્ય પણ માણવા જેવું છે. એક-બે ઉદાહરણ જોઈએ : ‘દસબાર છોકરીઓ ઊભી હોય તો રૂપલ મોર જેવી અને બીજી બધી કબૂતર જેવી લાગે.’; ‘ડુગ ડુગ ડુગ, આઈયે, સાહેબાન, દેખિયે કદરદાન, ડુગ ડુગ ડુગ.’; ‘કાદવમાં આળોટું હું, ને સફેદ ડગલો શું તારો ખરડાય છે ?’; ‘ત્યાં મોટી સાઈઝનાં તળાવો મળી આવ્યાં છે. ઠંડાંધાકોર, નવાંનક્કોર, ગંધાતા કાદવથી ભરપૂર. વાહ, લીલાલહેર છે !’; ‘ગલ્લી ક્રિકેટમાં રન આઉટ થઈ ગયેલા પોરિયાની જેમ મોર મોહું લટકાવીને બેઠો હતો.’; ‘મને તાડભાઈએ કીધું કે તું આંબો છે તો હું લાંબો છું.’; ‘સ્વંવરમાંથી જાણે પચ્ચીનીનું અપહરણ કર્યું હોય તેમ મારી છાતી ગજગજ ફૂલતી હતી.’

‘તાક ઘિના ઘિન વાર્તામાળા’માં ‘મેજિક પેઇન્ટિંગ બુક’, ‘ઝૂલતા મિનારાનું રહસ્ય’ અને ‘રિંગો બડેવાલા, જાંગો છોટેવાલા’ એ ત્રણ સંગ્રહો મળે છે, જે દરેકમાં ચાર-ચાર વાર્તાઓ છે ને તેની પ્રકાશનસાલ છે ૨૦૦૭. અહીંની વાર્તાઓમાં ખરેખર ચમત્કારો થયા છે ને તેય સહુને ગમે તેવા. ‘મેજિક પેઇન્ટિંગ બુક’ વાર્તાની પહેલી જ વાર્તા જબરજસ્ત ચમત્કૃતિનો સુંદર અનુભવ કરાવે છે. ઋચા ચિત્ર દોરતી હતી ત્યાં તો એક ટીપુ પડ્યું. કેવી રીતે ? ટપા...ક. રવાનુકારી ભાષાપ્રયોગથી બાળકને આનંદ પ્રારંભથી જ મળે. ઋચાની ચિત્રપોથી જ એવી હતી કે તે ચિત્રો પર ભીની પીંછી લગાવે એટલે ચિત્રોમાં આપોઆપ જ રંગ પુરાય. ટીપાનેય એમ કરવાનું મન થયું. પણ ઋચાએ ઘસીને ના પાડી દીધી. પણ પછી તો ટીપાએ સર્ચ્યા ચમત્કારો ! ઋચા તો હેબતાઈ જ ગઈ ! કયા ચમત્કારો ? કહેવાય નહીં હોં. વાંચવાના ને ખુશ થવાનું !

એકાદ કહી દઈએ : ઋચાએ ચિત્રમાંની ઢીંગલીની માત્ર રિબન લીલી કરી તો ટીપાએ આપી ધરતી ! ને છેલ્લે રચી દીધું મેઘધનુષ ! ટીપું ને ઋચા દોસ્ત થઈ ગયાં ને બાળકોય ટીપાના દોસ્ત થઈ ગયાં ! પછી એક વાર ઋચાની વર્ષગાંઠ ઊજવાય. તેને બચકડાં, બોલકણા ને બ્યૂટીકુલ લવ બર્ડ્ઝ ભેટ મળે ! પછી દોસ્તોની ટોળી પ્રાણીબાગ જોવા જાય ! ત્યાં મોટા ચિમ્પાન્ઝિઓ નાનકા ચિમ્પાન્ઝિની પીઠ થાબડે ! એમનું જોઈ છોકરાંઓ પણ ઋચાની પીઠ થાબડે ! આ વાંદરા જેવાં બાળકો ચિમ્પાન્ઝિઓ સાથે સાતતાળી રમવાની વાત કરે. એ માટે એમને પિંજરમાંથી છોડાવવા પડે. તેમણે ચોકીદારને કહ્યું, ચોકીદારે ના પાડી. ટોળી ગઈ મોટા સાહેબ પાસે. ત્યાં લેખક લખે છે : “સાહેબે મોટા મોઢે નાની વાત કરી નાંખી, ‘નહિ ખૂલે.’” ને પછી ‘છેવટે સાહેબે દરવાજો ખોલ્યો.’ આનું વાંચીએ એટલે આપણને થાય કે સાહેબે ચિમ્પાન્ઝિઓના પિંજરનો દરવાજો ખોલ્યો હશે. પણ ના, એમણે તો પોતાની કચેરીનો દરવાજો ખોલ્યો ને બાળકોને બહાર કાઢી મૂક્યાં. રજૂઆત કેવી રસમય છે ! શું થયું કે કેમ થયું ? ની ઉત્તેજના સતત રહે ! વળી ભાષાનો આનંદ પણ ખરો. જ્યારે બાળકોને બહાર કાઢી મૂકવામાં આવે છે ત્યારે લેખક લખે છે : “કેક પરની કેન્ડલની જેમ બાળકો બૂઝાઈ ગયાં.” અહીં ‘ક’ અને ‘બ’નો વર્ણાનુપ્રાસ તો છે જ, સાથે જ બાળકોનો ઉત્સાહ કેવો ઉદાસીનતામાં ફેરવાઈ ગયો તે પણ સૂચવાયું છે. સૌથી વધુ મહત્ત્વનો તો છે વાર્તાનો અંત. ચમ્પૂ ચિમ્પાન્ઝિને તો બર્થ ડે હોવા છતાં કોઈ ભેટ મળેલી નહીં. ત્યારે ઋચાને તો ઢગલો ભેટ મળેલી. ચમ્પૂ કહે : ‘તું આ લવબર્ડ્ઝને છોડી મૂક.’ બસ, એ જ એની ભેટ. તો વાનર પંખીને છોડવાનું કહે અને ઋચા તેમ કરે પણ ખરી ! બેઉ પંખીઓ આનંદના કિલકાર સાથે ઊડ્યાં : “જાણે ગુલાબ અને ગલગોટા આકાશમાં ઊડ્યાં.” આમ ગદ્યની પણ મઝા ને કલ્પનાની પણ મઝા ! ઋચાની વર્ષગાંઠ હવે ઊજવાઈ ! આકાશમાંથી લવબર્ડ્ઝ અને નીચેથી ચમ્પૂ અને કહે : ‘હંપી બર્થ ડે ટુ યુ.’ આ એક વાર્તાના ઉદાહરણ ઉપરથી પણ ઉદયન ઠક્કરની વાર્તાકલાનો પરિચય થઈ શકે છે.

‘દીંગુ અને પીંગુ’ વાર્તાનો પ્રારંભ કેવો મઝાનો છે ! “શામજીની વાડીએ બેઠો બેઠો દીંગુ ઠળિયો વિચારતો હતો, ‘લ્યા, શું બનું ? શું બનું ?’ તેવામાં ‘શું રમું ? શું રમું /’ કરતું પીંગુ પતંગિયું ત્યાં આવી લાગ્યું. ‘ચાલને દીંગુ, કંઈ રમીએ; હું શોધું, તું સંતા.’ ‘એ ભલે, ભલે, ભલે, ભલે...!’ દીંગુ ઠળિયો ઊછળી પડ્યો.” વળી ગદ્યમાં કાવ્યાત્મકતાનો પણ સુંદર અનુભવ થાય. દા.ત. ‘પીંગુ પતંગિયાએ આંખો ખોલી. પાંખો ખોલી.’ ‘હવા પરના વિસોટા શી બિલાડી’ એ વાર્તાનું શીર્ષક અને વાર્તા બંને વિશિષ્ટ છે. બિલ્લીની વાત કહેતાં માખીની વાત, તેમાંથી હિપ્પોની વાત, તેમાંથી મોરની વાત, ને અંતે મનુડાની વાત ને તેમાંથી પાછી વીજળી બિલાડીની વાત... એમ આખું વાર્તાચક્ર પૂરું થાય. ‘માખીબાઈ’ એક નાનકડું કથાકાવ્ય છે. ‘ઝૂલતા મિનારાનું રહસ્ય’ તેના વર્ણાનુપ્રાસ ગદ્ય માટે ખાસ ઉલ્લેખપાત્ર છે. “કમરુદ્દીન કડિયો કમાલનો કારીગર. કિસમકિસમનાં કળામય કામ કરે... કમનસીબે, કમરુદ્દીનને કાવા-કસુંબાની કુટેવ. કામ કરતાં કરતાં કલાકે કલાકે કસુંબાપાણી.” પછી વાર્તામાં ‘પ’ના વર્ણાનુપ્રાસ આવે. ને કથાનું સાતત્ય તો ખરું જ. “પડે, પછડાય પણ પ્યાલી પકડે. પીપનાં પીપ પીએ ! પીવાનુંયે, પરોઢથી પાછલો પહોર... પથ્થરફોડાઓએ પાસે પડેલાં પેલાં પીપ પકડ્યાં, પ્યાસા પથ્થરોને પે...તું પ્રવાહી પિવડાવ્યું.” કથાનો આનંદ, ભાષાનો આનંદ ને સાથે કુટેવના કુપરિણામનો બોધ ! ઉદયન ઠક્કર એક સારા કવિ છે તેની પ્રતીતિ આ વાર્તાઓ પણ કરાવે છે. જોઈ શકાય છે કે અહીંની વાર્તાઓમાં

ચમત્કારો થાય. ટીપુ ચમત્કાર કરે ને ગરિમાની ફૂંક પણ. તેની ફૂંક પણ રંગીન હોય ને મીણબત્તીઓ બુઝાવે. આ ગરિમાને ઉતરાણ ખૂબ ગમે. ઉતરાણના વાયરા વાય ને ગરિમાને ઊડું... ઊડું થાય. ‘પતંગ માસ્તર’માં લેખકે કેટલી સાહજિકતાથી કેટલી બધી માહિતી આપી છે ! જોઈએ : ‘ડોંગરી તે મુંબઈનું પતંગબજાર. ચંબલના ડાકુ, રામપુરના ચાકુ ને ડોંગરીના માંજા.’ પછી પતંગના દોરાઓ વિશેની લાંબી જાણકારી, પતંગ બજારનું વાતાવરણ ! ‘પતંગના પ્રકારો, ઉડાડવાની રીતો... ને એમ લેખકે ઉતરાણ વિશે વાર્તા કહી બાળકોને નિબંધ લખવા સામગ્રીયે આપી દીધી છે.

આ સંગ્રહોમાં ‘અમરનો પડછાયો’ એ અલગ ભાત પાડતી વાર્તા છે. બાળકોને તો પડછાયો એકલો ફરે તે વાતનો જ આનંદ ! આવી કલ્પનાપ્રધાન વાર્તા સાથે મૂલ્યબોધ આપતી ભાવનાપ્રધાન વાર્તાઓ પણ છે. જેમકે, ‘મનીઓર્ડર’, ‘પરીક્ષાઓ આપતો આપતો મનુ એક દિવસ વકીલ મનુભાઈ થઈ ગયો. આમ જુઓ તો હજારોમાં, ને તેમ જુઓ તો લાખોમાં કમાવા લાગ્યો.’ ને માએ મનુને કહ્યું : ‘રણછોડરાયને નામે પચાસ હજારનો મનીઓર્ડર કરી આવ.’ પણ અંતે લેખકે એક સરસ વાક્ય મૂક્યું છે. વકીલસાહેબ ડાકખાને તો ગયા. પૂરા પચાસ હજારનો મનીઓર્ડર કરી દીધો. પણ... ‘સરનામું લખ્યું તે સૂલટું કે ઊલટું ? એક જાણે ડાકવાળો ને બીજો ડાકોરવાળો !’ કેવું સૂક્ષ્મ હાસ્ય ! ભાષાના તો અઢળક નમૂના મૂકી શકાય. બાળકો બોલે તેવી ભાષા : એ... ઉઠાવગીર ! ભૂખમડ ! હવાઈ ચાંચિયા ! ઢિંચકાવ... ઢિંચકાવ...”, ‘ડાળીએ ડાળીએ હનુમાનજી.’, ‘આગલા પોઈન્ટ પર હું શેરડીનો રસ પીવાનો, પીવાનો ને પીવાનો...’ કહીને રાજ પપ્પાનું લોહી પીતો હતો, ત્યાં ન થવાનું થઈ ગયું... “ઈ...હી...હી...હી...” જાંગો થઈ ગયો ઝાડ. રાજની ફાટી ગઈ રાડ.” જાંગો ઘોડો એટલું દોડ્યો કે રાજના ગભરાટનો પાર નહીં. છેવટે એક ગાંવવાળાએ જાંગોની લગામ ઝાલી લીધી. ને રાજને પૂછ્યું : ‘બાબા, ઘોડાકુ ઇતના ભગા કે કાયકુ લાયા ?’ ત્યારે રાજે કહ્યું : ‘હમ ઘોડાકુ ભગા કે નહીં લાયા. ઘોડા હમકુ ભગાકે લાયા.’ બિચારાનું મોં ‘ગુજરી ગયેલા વાંદા જેવું’ થઈ ગયું. જોઈ શકાય છે કે આ શ્રેણીના ત્રણેય સંગ્રહો ઉત્તમ બાલસાહિત્યના નમૂના બની રહે છે.

આ સંગ્રહોની એક બીજી વિશેષતા. મોટા ભાગના સંગ્રહોના પૂંઠા પાન ૨ અને ૩ બાળકોની સર્જનાત્મકતાને સંકોરે તેવાં અને તેમને બૌદ્ધિક આનંદ અને જ્ઞાન આપે તેવાં છે. એક પૂંઠા પર ‘રાક્ષસનું મહોરું’ બનાવવાની રીત છે. તો એક સ્થળે પ્રાણીઓનાં ચિત્રો મૂકી, તેમનાં અચ્ચાંને શું કહેવામાં આવે છે તે માટે જોડકાં બનાવવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. ક્યાંક ઉખાણાં છે તો ક્યાંક ટપકાં જોડી ચિત્ર બનાવવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. ટૂંકમાં વાર્તાઓ તો બાળકોના દિલદિમાગને આનંદે છે જ, તેનાં પૂંઠાં પણ આનંદ આપે છે અને તેમના જ્ઞાનને ને સર્જનશક્તિને વિકસવામાં મદદરૂપ થાય છે.

આમ ઉદયન ઠક્કરનું આ બાલકથાસાહિત્ય બાળકોને અનેક રીતે આકર્ષે તેવું છે. કથાનકના નાવીન્ય સાથે નિરૂપણરીતિનું નાવીન્ય ભળ્યું છે. અને ભાષાનો જે રીતે વિનિયોગ થયો છે તે જોતાં તેમનું આ બાલસાહિત્ય ગુજરાતી બાલસાહિત્યની એક કીમતી અસ્કામત છે. બાલસાહિત્ય આવું હોવું જોઈએ તે તમે પણ વાંચીને કહેશો.